

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. I

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
У БЕОГРАДУ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
У НИКШИЋУ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ЈЕЗИК

ЗБОРНИК У ЧАСТ ПРОФ. ЖИВОЛИНА СТАНОЈЧИЋА

Бр. 1-2
Београд * 1996.

СТАНА РИСТИЋ (Београд)

МАРКИРАНИ ТИПОВИ СТРАНЕ ЛЕКСИКЕ У ЈЕЗИКУ ПРЕДВУКОВСКОГ ВРЕМЕНА¹

(на корпусу *Грађа за речник сѝраних речи у љредвуковском љериоду*,
– I том – Велимира Михајловића)

У раду се издвајају начини адаптације и статус маркираних типова стране лексике у језику предвуковског периода, и то од 1660. до 1817. године.

0. У раду ће бити представљени начини усвајања маркираних типова стране лексике разматрани на корпусу историјске грађе стране (несловенске) лексике српског књижевног језика у временском распону од 1660–1817. (Михајловић: 1972, VII). Корпус *Грађе* (како ћемо у раду краће наводити наслов нашег извора) садржи не само стране речи из духовне, интелектуалне и научне сфере, које су преузимане углавном преко писаних извора (из грчког, латинског, француског и других европских језика) него и стране речи из народних говора и фолклора које су преузимање у директном контакту носилаца српског језика са другим језицима: турским, мађарским и немачким. За разматрање начина усвајања стране лексике као значајне издвајамо још две карактеристике корпуса: у писаним изворима, на којима је корпус заснован, заступљени су сви типови стилова тадашњег српског писаног језика: виши, средњи и нижи; затим, у писаном језику наведеног периода напореда су функционисале две језичке норме: норма неког званично усвојеног књижевног језика (српкословенског, рускословенског, славеносрпског) и норма српског

¹ Овај рад представља наставак разматрања неких општих проблема лексичког позајмљивања са лексичко-семантичког аспекта на корпусу историјске лексике. Опште поставке у вези са темом и релативне напомене о корпусу и начину коришћења података из корпуса представљени су у реферату припремљеном за 25. међународни научни састанак слависта у Укуове дане. Страна лексика разматрана је у оквиру функционалностилских типова и тематских група. У реферату смо представили само лексичку општег типа. Реферат са насловом: „Неке карактеристике стране лексике у језику предвуковског времена (на корпусу *Грађа за речник сѝраних речи у љредвуковском љериоду*, I том – Велимира Михајловића)” већ је у штампи у зборнику са овог скупа.

народног језика (в. радове Грицкат, Младеновић и Ивић наведене у литератури).

0.1. Анализа корпуса из *Грађе* показала је да се и у сложеним условима напоредног функционисања више језичких норми усвајање стране лексике у српском језику одвијало у регуларном деловању језичких и изванјезичких фактора у процесима **примарне** и **секундарне адаптације** (било **структурне** било **семантичке**)² (в. т. 2.1.). Регуларност се испољава у статусном диференцирању стране лексике према начину и **степену адаптације**. У *Грађи* су заступљене само **туђице** и **позајмљенице (посуђенице)**, а у новијим приступима проблему лексичког позајмљивања издвајају се још **преведенице** и **семантичке позајмљенице (посуђенице)** (Бабић: 1984, 9–14; Филиповић: 1986, 58–62; 153, 155–157; Мухић–Димановски: 1986, 247–253; 1994, 217–224; Поповић: 1994, 279–300).

0.2. Међутим, уочено је да се на историјском плану стране речи међусобно разликују и по критеријуму завршености/незавршености процеса адаптације. У назначеном периоду српског језика неке од њих јављају се у више фаза адаптације одражавајући динамику усвајања (у корпусу је назначена хронологија првобитног јављања), а неке само у једној фази. Тако, независно од степена и начина адаптације, стране речи евидентирани у различитим фазама адаптације одређујемо као јединице у **нестабилном (динамичном) стању**, а оне са завршеним процесом адаптације као јединице у **стабилном (статичном) стању** (термини су моји). У стабилном стању у корпусу се јављају јединице у било којој фази адаптације. Само се јединице овог типа могу даље међусобно диференцирати у смислу статуса (на основу начина и степена адаптације) и типова (на основу дијастратичких, дијатопичких, социолекатских, нормативних и функционалностилских принципа)³. Речи које се у корпусу јављају у нестабилном стању не могу се диференцирати у наведеном смислу, али је у вези с њима нужно евидентирати све фазе адаптације за одређени период. Разликовање страних речи према критеријумима стабилности/нестабилности нарочито је важно при изради историјског речника или у решавању нормативних питања лексичког позајмљивања у језику одређеног периода.

---

² Наведене термине и друге који се тичу адаптације страних речи користимо у смислу како су употребљавани у Филиповић: 1986.

³ За диференцирање стране лексике по типовима користе се исти принципи као и за домаћу лексику, па тако по дијастратичким принципима она може бити: застарела, историјска, архаична и неологистична; по дијатопичким: дијалекатска и покрајинска; по социолекатским: жаргонска, арго и сл.; по нормативним: официјелна, разговорна, књишка, некњижевна, неуобичајена, нераспрострањена и сл.; по функционалностилским: неутрална, термилошка, професионална, стручна, експресивна и др. В. Ристић: 1994, 301–305.

1. У зависности од степена и начина адаптације стране речи се, како показује корпус *Грађе*, међусобно диференцирају не на општем лексичком плану него у појединим његовим сегментима. Тако се за ово диференцирање важним јављају још функционалностилски и семантички принципи на којим се, иначе, заснива раслојеност целокупног лексичког фонда једног језика. Тако се **лексичка раслојеност**, као објективно испољена појава у сваком лексичком систему (независна од квантитативних, хронолошких и других мање или више субјективних показатеља) показала као најпоузданији полазни критеријум за разматрање назначених проблема у вези са страним речима. Та раслојеност у *Грађи* јавља се у виду следећих типова лексике: општа, термилошка, административно-правна, војна и експресивна⁴; а затим тематских група лексема из области: покућства (57) занатства и занимања (28), звања и титула (17), кулинарства (24), одевних предмета и тканина (22), боја (16), аграрних култура (16), украсних предмета и накита (12), музичких инструмената (13), мера (8) и домаћих животиња (7). Типови стране лексике издвојени по функционалностилским параметрима не показују ограниченост у смислу бројности, док је лексика тематских група бројно ограничена (што је и разумљиво и што смо у навођењу и показали⁵).

2. У овом ћемо раду представити начине адаптације и статус маркираних типова стране лексике, а лексику општег, немаркираног типа представили смо у другом раду (в. напомену број 1).

2.1. У навођењу примера више техничким решењима него експлицитно показиваћемо фазе адаптације ових јединица у процесу усвајања у српском језику 17. и 18. века. Тако се јединице представљене у варијантним облицима и са по једним значењем (било са нултом екстензијом било са суженим значењем) налазе се у периоду примарне и структурне и семантичке адаптације (Филповић: 1986, 55–57). Оне у највећем броју имају статус туђица, било да су у нестабилном стању (обично термилошка лексика; в. т. 3.3) било да су у стабилном стању (обично почетна фаза адаптације других типова лексике). Јединице истог степена адаптације у тематским групама јављају се, из других разлога, углавном у статусу позајмљеница, нарочито ако на структурном плану пређу у период секундарне адаптације (в. тачке о тематској лексци). У периоду

---

⁴ Изостављање црквене лексике страног порекла у *Грађи* аутори у предговору првог тома образлажу чињеницом да она припада најстаријем слоју грчких (византијских) позајмица и да се јавља у свим црквеним текстовима од почетка српске писмености (Михајловић: 1972, VI–VII).

⁵ По нашем схватању тематске групе чине затворене системе јер је скуп јединица, независно од њиховог броја или могућности њихове кумулације, ограничен на једно семантичко поље. У литератури се износе и другачија гледања на овај проблем, па се тематске групе међусобно диференцирају по критеријуму релативне отворености/затворености. В. Вуковић: 1988, 109.

секундарне структурне адаптације јављају се, такође, и термилошке јединице, али из других разлога остају у статусу туђица (в. т. 3.3). Јединице у периоду секундарне структурне адаптације обично се јављају у једном лику (без обличких варијанти), у високом степену фонетско-морфолошке адаптираности. Корпус показује да у српском језику назначеног периода оне имају статус туђица или позајмљеница зависно од сфере употребе.

Стране речи представљене са више значења налазе се у периоду секундарне семантичке адаптације и без обзира на структурну адаптацију имају висок степен адаптације и статус позајмљеница у наведеном периоду српског језика (Филиповић: 1986, 38, 56–67, 155–180). Јединице које се јављају у периоду секундарне и структурне и семантичке адаптације имају највиши степен адаптације и, наравно, статус позајмљеница. Јединице које имају творбене еквиваленте (наводићемо их у загради уз примарну лексему), свакако, имају статус позајмљеница јер се налазе у периоду секундарне и структурне и семантичке адаптације.

2.2. Значења уз примере наводићемо само у следећим случајевима: кад јединица има више значења, кад је значење непознато и кад је значење неубичајено у односу на савремени језик, и то онако како су дата у *Грађи*.

3.1. Административно-правни тип стране лексике у корпусу заступљен је великим бројем лексема, а многе од њих се по броју потврда и по степену адаптације могу сматрати позајмљеницама за језик разматраног периода. Међу њима преовлађују латинизми, а у мањем броју јављају се германизми, талијанизми, галицизми и гречизми. По историјским приликама у којима се нашло српско друштво 17. и 18. века, нарочито онај део са територије данашње Војводине (одакле је узета основна грађа разматраног корпуса) у овом типу лексике очекивали смо бројније присуство германизама и хунгаризама. Међутим, преовлађивање латинизама може се тумачити традиционално доминантним утицајем овог и грчког језика у интелектуланим и официјелним сферама српског књижевног језика од његових најранијих фаза развитка до данас.

Примери: *администрација* (*администрајтор*, *администрајори*), *ајелација* (*ајеланић*, *ајелираји*), *арбијар*, *декларација* (*декларираји*), *декреј* (*декрејални* и *декрејни*, *декрејално* прил., *декрејација*, *декрејираји*, *декрејирање*), *дејушација* (*дејушај*, *дејушираји*, *дејушироваји*), *ејзекуција*, *банка* „новачни завод; полица за књиге; новчаница” (*банкалци*, *банкер* и *банкир*, *банкерој* и *банкрој*, *банкрошираји*, *банкроширање* и *банкројсјиво*), *камајта* (*камајни*), *берза*, *жирираји* (*жиро-банка*), *инијерес* и *инијересаницја* (јавља се и у општем значењу), *јурисј* и *јурисја* (*јурисдикција*), *кандидај* „приправник; онај који се предлаже за неки форум” (*кандидајсјиво*, *кандидираји*, *кан-*

дидовајши), канцеларија „соба за рад; надлештво, уред“ (канцелисиџ, канцеларни), каса (касир, касирер и каснар, касирајши), конџиролор, конзул (конзуларски, конзулајџ, конзулсиџиво), конференџија.

Примери показују и творбену продуктивност овог типа лексике, што сведочи не само о њеној фонетско-морфолошкој адаптираности него и о творбено-семантичкој уклопљености у систем домаће лексике. У Грађи се јављају и данас актуелне речи: акџиза „такса за продају пића или намирница“ (акџизни), немачког и ембарџо „забрана увоза или извоза“, шпанског порекла. Страна несловенска лексика административно-правног типа у српском језику 17. и 18. века у највећем броју одражава завршене процесе структурне адаптације, што се, поред осталог, испољава и у једноваријантним ликовима примарних лексема. Процес семантичке адаптације условљен је сфером употребе. Јединице које се употребом везују само за административно-правне садржаје официјелног (вишег) стила семантичку адаптацију завршавају у периоду примарне адаптације. Због ограничености употребе у лексичком систему српског језика оне се јављају у статусу туђица. Статус позајмљеница добијају јединице овог типа истог степена адаптације ако се употребљавају у средњем и нижем разговорном стилу (професионална лексика), поред осталог и због чешће употребе. Многе јединице из фонда професионалне лексике проширују значења и улазе у период секундарне семантичке адаптације (нестабилно стање), па се као полисемичне лексеме опште (неспецијалне) употребе са вишим степеном адаптације укључују у лексички систем српског језика, такође, у статусу позајмљеница (исп. пр. банка, инџерес, кандидајџ и канцеларија).

3.2. У категорији војне лексике преовлађују галицизми, а јављају се и германизми, турцизми и талијанизми. Тако имамо примере типа: ађуџијаниј, армија (армијски), арџиљерија (арџиљеријски, арџиљерисџија), арсенал „складиште оружја“, бајоней, барујџ (барујџни, барујџијана), бомба (бомбардирајши, бомбардирање, бомбарда „велики топ“), џарда „одабрана војска“ (џардисџија), џарнизон (џарнизонаџ), дезерџиер, дезерџиерџи и дезерџиераџ (галицизми), а за дезерџиерајши, дезерџиерање наведено је немачко порекло, еђзерџир (еђзерџирајши, еђзерџирање), курир, кордон (кордонски), командир (галицизам), али су речи: команда и команданиј означене као талијанизми, а речи: командирајши, командировајши, командовајши, командирање, командиераџ, и командујући означене као германизми, карбин (карбински, карбинер, карабинерски). Речи колона и армада шпанског су порекла.

Војна лексика страног несловенског порекла са високим степеном завршене структурне (секундарне) и семантичке (примарне) адаптације у српском језику 17. и 18. века чини стабилни део његовог лексикона. Ова једнозначна лексика специјалне професионалне употребе, каракте-

ристична за средњи и нижи (разговорни) стил због веће учесталости, има статус позајмљеница у српском језику разматраног периода. Питање доминације галицизама над позајмљеницама из других језика, и уопште избор језика даваоца, као и у другим случајевима, може се објашњавати изванјезичким факторима (што би могао бити занимљив предмет неког социолингвистичког приступа).

3.3. Међу речима страног порекла у терминологији доминирају гречизми типа: *аксиома*, *алеџорија* (*алеџорически*), *анатомија* (*анатомски*, *анатомически*, *анатомик*), *антропологија*, *асироном* (*асириномија*, *асириномически*), *атмосфера* (*атмосферически*), *ајом*⁶, *босиљак*, *бојаника*, *географија* (*географически*, *географ*), *геометрија* (*геометрически*), *ејшика*, *дијалект* „језик” (*дијалектски* „добар говорник”, *дијалектшика* „говорничка вештина”, *дијалектнически*), *идиом* „језик, наречје” (*идиотизам* „особина једног језика, наречја”), *ејшмон* (*ејшмологија*, *ејшмологически*), *есјејшика* (*есјејшически*), *логика*, *ејојеја* (*ејишески*), *ејилејсија*, *ејиџрам*, *електрон* (*електрицијист*, *електрически*, *електризација*, *електризирајши*), *камила*, *кечиџа*, *козмолоџија*, *крин* (*кринов*), *кукуџа* (*кукуџови*), *куџа* (*кужни*), *кајшар* и сл. Јављају се и латинизми и у мањем броју речи турског, италијанског и немачког порекла. Термини турског порекла су: *лала*, *курјак* (*курјаков*, *курјачки*, *курјачји*, *курјачица*, *курјачић*), *креч*, *јорџован*, *јасмин* и *бубреџ*.

Стране речи овог типа преузете из писаних извора (било ког језика) за потребе вишег стила научно-стручног садржаја остају у домену специјалне и ограничене употребе. У тој сфери употребе без обзира на степен структурне адаптације (и у случају примарне и у случају секундарне адаптације) ове јединице остају у периоду примарне семантичке адаптације и као нискофреквентне јединице функционишу у терминолошким системима у статусу туђица. Јединице истог степена адаптације излазе из оквира терминолошке лексике и укључују се у професионалну лексику када се употребљавају у средњем и нижем разговорном стилу. Због повећане учесталости употребе, јављају се у статусу позајмљеница. Статус позајмљеница, без обзира на степен адаптације, има страна терминолошка лексика преузета у директном контакту носилаца домаћег језика са неким од страних језика (најчешће са турским) за потребе разговорног стила. Осим сфере употребе статус термина страног порекла одређује и тип семантичке адаптације. Јединице овог типа које се јављају у периоду секундарне семантичке адаптације (висок степен адаптације), независно од сфере употребе, добијају статус по-

⁶ О неким културалним и нормативним проблемима у вези са усвајањем речи *ајом* и још неких страних речи и о покушајима њихове замене домаћим речима у српском језику 18. и 19. века в. Михајловић: 1979, 13–19.

зајмљеница. Оне не функционишу само у термилошкој систему него и у систему опште лексике. У систему опште лексике овај процес де-терминологизације, не само термина страног порекла, испољава се као интелектуализација језика и обогаћивање лексичког потенцијала за именовање нових интелектуалних, апстрактних и др. садржаја.

3.4. Експресивну лексику издвојили смо као посебан тип јер се она због стилске маркираности, и кад је страног порекла, јавља као показатељ нарочитих социјалних и индивидуално-психолошких процеса у језику. У домену позајмљивања особеност се испољава у томе што се јединице овог типа не укључују у лексички систем језика примаоца да би попуниле његове концептуалне празнине, него да би повећале број његових лексичких средстава за индивидуалну емотивно-експресивну и стилску креативност у употреби језика. Међу ове јединице сврстали смо и модалне партикуле и узвике као јединице којима се исказују лични ставови и експресија. У првом тому *Грађе* нашли смо приличан број (79) лексема узимајући у обзир само оне деминутиве и аугментативе који се могу употребити у хипокористичном, односно пејоративном значењу. Овај тип лексике, карактеристичан иначе за разговорни стил и периферију лексичког система, нашао се у писаним изворима популарног садржаја који су, вероватно, писани стилем блиским тадашњем разговорном стилу⁷. Највећи број јединица преузет је у директном контакту говорника српског језика углавном са турским језиком, па у експресивној лексици доминирају турцизми. У мањем броју јављају се и латинизми, талијанизми, хунгаризми, а од германизама само један пример: *куйлер* „подвођач, сводник”.

Примери из турског језика: *арамија* „разбојник, хајдук”, *беџовац* „човек из беговске породице”, *бекрија*, *будала* (*будаласи*, *будалаши*), *будалаши* (*будалаши*), *будалиши*, *будалиши*), *џоворџиба* и *џоворџија*, *душманин*, *инаџија* „онај који се инати; свађалица”, *јоџунас* „својеглав, непокоран” (*јоџуница*, *јоџунс*), *који* и *који* „назаконито дете” (према тур. „курвин син”), *киџошлук* „склоност ка лепом облачењу”, *кесеџија* „разбојник, лопов”, *калаш* „распикућа, расипник”, *калабалук* „галама, метеж”, *кавџа* „бука; свађа” (*кавџаџија*, *кавџаши* се, *кавџиши* се); *бар*, *баш*, *бре*⁸, *вала*, *јок*; *аферим*, *аман*. Примери из других језика: из латинског: *ајсолуџи*, *бешиџија* „опака звер, животиња” (*бешиџијеџи-*

⁷ Експресивна лексика као индикатор разговорног стила, без обзира на порекло, у приступима историјским феноменима језика може послужити као корпус за истраживање социјалних, психолошких и индивидуалних особености неофицијелне употребе језика и то у сфери његових конотативних значења, која су увек специфична за одређене друштвено-историјске прилике. О општим и неким специфичним особеностима експресивне лексике в. Ристић: 1994, 537–542; 1995, 125–133.

⁸ О значењу турцизама *бре* и *море* у обраћању исп. Кашић: 1982, 92–93.

на, *бешиџиџа*), *денунџијани* (денунџијација), *докџорина* (аугм. од *докџор*), *клицуреџина* (аугм. од *клицура*, за коју се констатује и грчко порекло), *каџиџалаџ* (дем. од *каџиџал*); из грчког: *архилукаваџ* „превејани лукаваџ” (грчки префикс а основна реч је српска)⁹, *демаџоџ* пеј. „вођа народа”, *колос* „горостас; џин”, *колибиџа*, *каџасџирофалан* (нема именице *каџасџирофа*), *лиџсаџи* „умрети, цркнути”; из италијанског: *креџаџи* пеј. „умрети”, *ђакула* „лакрдџа” (*ђакулаџи* „терати шегу, шалити се”), *браво*, *банда* „лоповска дружина”; из француског: *баџаџела* „ситница, маленкост” (*баџаџелни* „мали, ништаван”), *кокеџариџа* и *кокеџсџиво* „жеља за допадањем, каџиперство” (са домаћим суфиксима); из мађарског: *биџанџа* „скитница, пробисвет”, *лумџов* „онај који лумпује” и *лоџов* (*лоџовски*).

Експресивна лексика страног порекла, за разлику од стране лексике претходних типова, уношена је у српски језик углавном преко разговорног стила, што се испољава у особености на структурном плану и у високом степену одомаћености на семантичком плану. На структурном плану то су обично јединице настале у творбеним процесима карактеристичним за експресивну лексiku: хибридно спајање страних (алоглотских) и домаћих (идиоглотских) лексичких и/или морфолошких елеманата (Виња: 1986, 426; Радић: 1990, 399–405) и процеси деминуџије и аугментације. У *Грађи* је нарочито бројна именичка деминуџија и она се не јавља само у функцији експресивизације лексике, што потврђују јединице типа: *казанџић*, *кесиџа*, *кревеџић*. Чак се, што је за корпус неуобичајено, јавља и један пример придевске, очигледно, експресивне деминуџије: *каџчок* према тур. *каџл* „спреман, вољан”. Примери аугментатива су малобројнији: *кулеџина*, *клицуреџина*, *докџорина*, *бешиџеџина*.

Висок степен семантичке адаптације огледа се у употреби страних речи за индивидуално креативно именовање експресивно-емотивних садржаја који се обично не преузимају из страног језика него се јављају као аутентична колективна или индивидуална искуства специфична за сваки језик. Осим за стилски ефекат (необичан гласовни склоп: *калаџи*, *калабалук*, *ђакула*, *ђакулаџи*) стране речи овог типа се употребљавају и као средства за еуфемизацију вулгарних и сл. садржаја (*куџлер*, *коџиле* и *коџилан*) или као средства за пејоризацију, изругивање и сл. (*лиџсаџи*, *креџаџи*).

3.5. Међу страним речима тематских група већину чине турџизми (у 8 од укупно 11 група), а само у три групе преовлађују речи из неког другог језика.

⁹ У корпусу *Грађе* као стране речи наведени су и сви хибридни творбени облици са страним афиксима иако су им основе домаћег порекла, као и творбени облици са страним основним елементом а домаћим афиксалним морфемама.

3.5.1. У називима музичких инструмената преовлађују талијанизми: *виола*, *виолина* и *виолин*, *клавицимбал*, *љуџа* и *љуџња* „флаута” (*љуџинистӣ* „свирач на љутњи). Има и латинизама: *клавир*, *калавикорд* (и грчког порекла); грецизама: *киџара* „гитара”, *кимбал* и *кимбали* „цимбало” (*кимвални*), *лира*, *лиџавра*; хунгаризама: *добош* (*добошар*), *бромбуља* и само један турцизам: *џајде* (*џајдаш*).

3.5.2. У називима звања и титула преовлађују латинизми: *барон* (*баронски*, *баронеса*, *бароница*, *баронство*), *џенерал* (јавља се и као префиксоид у полусложеницама типа: *џенерал-мајор*, *џенерал-посидиректор*, *џенерал-прокулаџор* и сл.), *директор*, *докторат*, *еминенција*, *екселенција*, *кесар* (*кесарев*, *кесаријски*, *кесарски*, *кесарица*); затим се јављају турцизми: *аџа*, *беџ*¹⁰, *беџлербеџ*, *везир* и по један пример мађарског, руског, немачког и енглеског порекла: *ерџеџ*, *аџшман*, *џроф*, *џраф* (*џрофица*, *џрафица*, *џрофкиња*, *џрафиња*, *џрафство*, *џрафчић*) и *лорд*.

3.5.3. У називима мера јављају се речи различитог порекла. То су пре свега латинизми: *даџум* (*даџираџи*), *дуџли*, *дуџлични* и *дуџловни* (*дуџло*, *дуџловно* и *дуџлом*, *дуџловаџи*), затим грецизми: *декада* и *караџи* и по једна лексема турског и мађарског порекла: *аршин* и *аков* (*аковче*).

Стране речи наведених типова улазиле су у српски језик по потреби средњег стила за именовање реалија карактеристичних за сферу „надградње” која је у складу са развојем друштва подизала ниво материјалне културе и друштвених односа у свакодневном живљењу. По традицији и на ту сферу утицај су имали други језици, а не турски.

У другим сферама свакодневног живота Срба у 17. и 18. веку, како показује наш корпус, још су се чували трагови доминантног турског утицаја, па код осталих тематских група преовлађују турцизми.

3.5.4. У називима заната и занимања јављају се примери типа: *абација* (*абацијски*), *бербер* и *берберин* (*берберница*), *бојација* (*бојациница* „супруга бојације”), *дуџмеџар*, *дунђер* и *дунђерин* „дрводеља, тесар” (*дунђеринов*, *дунђерски*), *дућанџија*, *џонџија*, *екмеџија*, *занаџлија* и *занаџиџија* (*занаџлијски*), *кујунџија*, *куџијар*, *кречар* „занатлија који прави креч”, *кованџија* „пчелар” (*кованџијски*, *кованџински*, *кованлук*)¹¹, *кириџија*, *кафеџија*, *касаџи* и *касаџин* (*касаџски*), *лулеџија* „онај који прави луле”, *каџамаџија* и *каџаџија* „занатлија који прави капе”, *калаџија* „занатлија који калаише судове”, *казанџија* „човек који изграђује казане”, *лаџумџија* „минер”. Из грчког су речи: *арџиџекџи*, *арџиџекџон* и *арџиџекџор* „зидар” (*арџиџекџорски*, *арџиџекџура* „зидарство, гра-

¹⁰ О употреби овог турцизама и сличних речи у српском језику у функцији титулесања и ословљавања са комуникативног и социолингвистичког аспекта на корпусу из Вуковог Рјечника исп. Кашић: 1982, 93–94.

¹¹ О пореклу српскохрватске пчеларске лексике в. Пујић: 1982, 217–226.

ђевинарство”, *архијтектинески, архијтектурни*); из латинског: *кондуктор*; из немачког: *лиферант*, а из мађарског: *кочијаш* (*кочијашев, кочијашки, кочијашини, кочијашилук*).

3.5.5. У називима покућства¹² јављају се турцизми типа: *аван* (*аванчић, аванџуце* „тучак од авана”), *амбар* (*амбарски*), *асура, бакрач, башија, башча* и *бахча* (*башичица, башишован, башијар, башчованка*), *будак, бунар, бурмуџица, душек, јасиук* (*јасиучић*), *јорџан, канијар, каија, кашика, кревет, кеса, куџија, ђубре* „отпаци, смеће” (*ђубревић, ђубриџице, ђубрењак*), *биберница* „кутија, суд за бибер”, *бурџија, дувар, долај* „ормар”, *ђевђир, ђерђев* и *ђерђеф, ексер, ибрик* (*ибричић*), *кавез, казан* (*казански, казанчић, казанџија, казанџијски*), *кречана* „пећ у којој се печењем добија креч”, *леген* „лавор за умивање”; затим грецизми: *колиба, кујлача, ђерма, доксат*; хунгаризми: *кочија, алов, ам, ардов, асјал* (*асјални, асјалски, асјалчић*), *ашов, бадањ* и мањи број немачких, француских и италијанских речи.

3.5.6. У кулинарским називима¹³ осим турцизама типа: *ајвар, алва, зејтин, кајмак, кајгана, лимунада, локумић*, јављају се германизми: *буџер, земичка, кнедла, динџовани*; галицизми: *буљон, желе, кавијар, ѓурманлук*.

3.5.7. У називима одеће и тканина јављају се осим турцизама углавном галицизми, па имамо примере типа: *ајлас, без, димлије* (*димлијице*), *долама, дуџме* (*дуџменце*), *кадифа, каиуџи, каџи, калијак; баџиџи, креј, корсеј, ливреја*. Јављају се још и германизми: *брокаџи, јака, лајбл* „прслук, прслуче” и по један пример из латинског, мађарског и италијанског језика: *кошуља* (*кошуљица*), *бунда* и *кабаница*.

3.5.8. Називи накита и украсних предмета су турског, а у мањем броју и грчког порекла, па имамо примере типа: *адићар, алмаз, бурма, ђердан, лејеза; амеџиџи, берил, дијамант, корал*. Реч *јувел* „драги камен” (*јувелир* „трговац драгим камењем; вештак у брушењу камена”) јесте холандског порекла, а речи *брилијант* и *ѓаланџерија* француског.

3.5.9. Број страних речи у називима боја¹⁴, као што смо навели, није велики, а за неке од њих није наведена етимологија. Тако се као турцизми јављају примери: *боја* (*бојати, бојадисати, бојадисање*), *брунеј* „мрк”, *кафа-фарба, кречаси* „кречне боје”, затим персијског порекла: *лаџуверџи, лаџувер, лаџуверли, лаџуверџили* и *лазурилавџи* „азур-

¹² О страном пореклу речи овог типа у савременом српском језику у Војводини в. Вуковић: 1988, 109–111.

¹³ О културолошким и етнолингвистичким аспектима у усвајању стране кулинарске лексике в. Михајловић: 1980, 7–24.

¹⁴ О могућим утицајима других језика на система назива за боје у српском језику и културолошким аспектима семантичког функционисања јединица у овом систему на синхронном и дијахронном плану в. Ивић М. 1993, 1–21; 1994а, 231–238.

но плав”¹⁵; немачког: *кармин*; француског: *виолет̄и*, *виолет̄ини* и *виолет̄и-ски*. Уз речи: *џраорас̄и*, *џраошас̄и*, *индиџо* и *кармазин* не наводи се етимологија.

3.5.10. У називима аграрних култура и домаћих животиња јављају се углавном турцизми и појединачни примери из латинског и немачког језика, као и примери без назначене етимологије: *арџаџик*, *бадем*, *бибер*, *босџан*, *дуван*, *кајсија*, *кафа*, *кесџен*, *кукуруз*, *лимун*; *аџир* „ждребац, пастув”, *аџи* „коњ, обично племените пасмине”, *бедевџа* „кобила добре пасмине, обично арапске”, *дорай* и *дора* „коњ мрке, тамнориђе боје; коњ уопште”, *вашка* „пас”, а без етимологије су дате речи: *ким*, *бундева*; *куче* (*кученце*, *кучка*) и *кер*.

3.6. Стране несловенске речи тематских група у српском језику 17. и 18. века углавном показују стабилно стање у погледу завршености процеса адаптације и на структурном и на семантичком плану. На структурном плану то је период секундарне адаптације, а на семантичком период примарне адаптације. Ове једнозначне јединице функционишу у затвореним системима, па је њихов статус у језику условљен више језичким него изванјезичким факторима. Нарочито је важан степен структурне адаптације који је у корпусу *Грађе* такав да већини јединица обезбеђује статус позајмљеница. Лексичко позајмљивање у тематским групама примарно је условљено потребама попуњавања концептуалних празнина у микросистемима језика примаоца, па њихово функционисање изван ових система није редовна појава него се може јавити као појединачна, најчешће експресивно-стилска реализација. Тако се код стране лексике тематских група секундарна семантичка адаптација може јавити само као фактор њихове функционално-стилске диференцијације.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бабић: 1984 – Babić Stjepan, Njemačke prevedenice u hrvatskom ili srpskom jeziku, *Лексикоџрафија и лексикологија*, зборник реферата, Нови Сад – Београд, 9–14.
- Виња: 1986 – Vinja Vojmir, Hibernski rezultati jezičnih dodira, *Filologija* 14, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 419–432.
- Вуковић: 1988 – Вуковић Гордана, *Терминологија куће и покућства у Војводини*, Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике, Нови Сад.
- Грицкат: 1975 – Грицкат Ирена, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд.

¹⁵ О проблемима у вези се са називима за плаву боју и о пореклу и значењима речи „плав” у српском језику в. Ивић М. 1994, 99–116.

- Грицкат: 1987 – Грицкат Ирена, Још нека питања у вези са славеносрпском епохом, *Јужнословенски филолоџ XLIII*, Београд, 111–135.
- Грицкат: 1991 – Грицкат Ирена, О преводима Леополдових „Привилегија”, *Јужнословенски филолоџ XLVII*, Београд, 45–64.
- Грицкат: 1992 – Грицкат Ирена, Из историје борбе за књижевни језик код Срба. Поводом „Землеописанија” Павла Соларића, *Јужнословенски филолоџ XLVIII*, Београд, 79–94.
- Грицкат: 1994 – Грицкат Ирена, Из историје стабилизације књижевног језика код Срба – после Вукове и Даничићеве победе – *Јужнословенски филолоџ L*, Београд, 5–31.
- Журавлев: 1994 – Журавлев А. Ф., *Лексико-статистическое моделирование системы славянского языкового родства*, Издательство „ИНДРИК”, Москва.
- Ивић М. 1993 – Ивић Милка, О разликовању људи по боји, *Јужнословенски филолоџ, XLIX*, Београд, 1–21.
- Ивић М. 1994 – Ивић Милка, Плава боја као лингвистички проблем, *Јужнословенски филолоџ L*, Београд, 99–116.
- Ивић М. 1994а – Ивић Милка, О зеленом коњу, *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику XXXVII*, Нови Сад, 231–238.
- Ивић: 1991 – Ивић Павле, *О Вуку Караџићу*, Целокупна дела IV, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци. Нови Сад.
- Ивић: 1991а – Ивић Павле, *Из историје српскохрватског језика*, Изабрани огледи II, Просвета, Ниш.
- Кашић: 1982 – Кашић Јован, Неке појаве у вези са ословљавањем (на материјалу Вуковог Српског рјечника), *Лексикоџрафија и лексиколоџија*, зборник реферата, Београд – Нови Сад, 91–94.
- Кашић: 1984 – Кашић Јован, Извори и грађа за речник словеносрпског језика, *Лексикоџрафија и лексиколоџија*, зборник реферата, Нови Сад – Београд, 95.
- Михајловић: 1972, 1974 – Михајловић Велимир, *Грађа за речник стараних речи у љредвуковском времену I–II љом*, Нови Сад.
- Михајловић: 1979 – Михајловић Велимир, Из проблематике наших пуризама XVIII и XIX века, *Књижевни језик VIII/1*, Сарајево, 13–19.
- Михајловић 1980 – Михајловић Велимир, Из наше кулинарије, *Књижевни језик IX/4*, Сарајево, 7–24.
- Младеновић: 1982 – Младеновић Александар, Напомене о раду на речнику славеносрпског типа књижевног језика, *Лексикоџрафија и лексиколоџија*, зборник реферата, Београд – Нови Сад, 137–140.
- Младеновић: 1984 – Младеновић Александар, Речник текстова славеносрпског периода и нека питања његове израде, *Лексикоџрафија и лексиколоџија*, зборник реферата, Нови Сад – Београд, 97–101.
- Младеновић: 1989 – Младеновић Александар, *Славеносрпски језик*, студије и чланци, Књижевна заједница Новог Сада.
- Младеновић: 1993 – Младеновић Александар, Развитак и стабилизација екавског изговора српског књижевног језика у другој половини XVIII и првој половини XIX века, *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику XXXVII/1*, Нови Сад, 79–83.

- Мухић–Димановски: 1986 – Muhić–Dimanovski Vesna, O paralelnoj upotrebi posuđenica i njihovih prevedenica, *Filologija* 14, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 247–253.
- Мухић–Димановски: 1994 – Muhić–Dimanovski Vesna, Mjesto posuđenica u jednojezičnim rječnicima, *Filologija* 22–23, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 217–224.
- Поповић: 1994 – Поповић Марко, Ка могућој класификацији страних речи с најучесталијим префиксима грчког и латинског порекла, *Наш језик XXIX/5*, Београд, 279–300.
- Пујић: 1982 – Пујић Savo, Porijeklo srpskohrvatske pčelarske leksike, *Лексикографија и лексикологија*, зборник реферата, Београд – Нови Сад, 217–226.
- Радић: 1990 – Радић Првослав, О стилским вредностима хибридних изведеница у српско-хрватском књижевном језику, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XXXIII*, Нови Сад, 399–405.
- Ристић: 1994 – Ристић Стана, Стране речи у описним речницима са аспекта речничког нормирања, *Наш језик XXIX/5*, Београд, 301–305.
- Ристић: 1994а – Ристић Стана, Конотативни аспекти значења експресивне лексике (лексиколошко-лексикографски приступ на корпусу из Речника САНУ), *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XXXVII*, Нови Сад, 537–542.
- Ристић: 1995 – Ристић Стана, Универбизација као средство експресивизације разговорне лексике, *Јужнословенски филолоџ LI*, Београд, 125–133.
- Самарџија: 1993 – Samardžija Marko, Hrvatski leksik u drugoj polovici XVIII. stoljeća, *Croatica XXIII/XXIV*, Zagreb, 311–332.
- Филиповић: 1986 – Filipović Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU, Školska knjiga, Zagreb.

МАРКИРОВАННЫЕ ТИПЫ ЗАЙМСТВОВАННОЙ ЛЕКСИКИ В ЯЗЫКЕ,
ПРЕДШЕСТВУЮЩЕМ ЯЗЫКУ ЭПОХИ ВУКА КАРАДЖИЧА
(по Материалам для словаря иностранных слов периода, предшествующего эпохе
Вука Караджича, I – В. Михайлович)

Резюме

В статье рассматриваются способы адаптирования заимствованной лексики неславянского происхождения, встречающейся в исторических источниках, в сербском языке семнадцатого и восемнадцатого вв., в лексико-семантическом плане.

В динамических процессах первичного и вторичного адаптирования (как структурного, так и семантического) типы заимствованной лексики дифференцируются в лексическом плане не в целом, а в его отдельных сегментах. Настоящее дифференцирование основывается на функционально-стилистических и семантических принципах, по которым заимствованная лексика подразделяется по типам и тематическим группам.

Иностранные слова, по данным Материалов, в зависимости от способа и степени адаптирования, приобретают определенный статус заимствований. В историческом плане они между собой дифференцируются по принципу законченности/незаконченности процесса адаптирования, формируя единицы со стабильной (статической) и с нестабильной (динамической) структурой. При процессе составления исторического словаря, только

слова первой группы могут подразделяться на основании статуса (по способу и степени адаптации), и по типам (по принципу пространственных, временных, социальных, функционально-стилистических и нормативных свойств). Для иностранных слов, характеризующихся нестабильной структурой, могут быть отмечены только отдельные стадии адаптации.

Вышеприведенные явления показаны в настоящей статье на примерах маркированных типов заимствованной лексики.

Степана Ристиц